

ТЫПАЛОГІЯ БЕЛАРУСКІХ КАМПАЗИТАЎ-НАЗОЎНІКАЎ ПАВОДЛЕ СТУПЕНІ ІХ МАТЫВАВАНАСЦІ

Іна Кавалёва

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь

TYPOLOGICAL CLASSIFICATION OF BELARUSIAN NOMINAL COMPOUNDS IN ACCORDANCE WITH THEIR MOTIVATION

Abstract: The article focuses on semantic analysis of compound nouns which were extracted from the Belarusian fiction. The purpose of the paper is to determine the degree of motivation between the components of a nominal compound as well as to present the typological classification based on it. How transparent the lexical meaning of the composite to the lexical meanings of its components is the main criteria for determining the degree of motivation of the composite. The article gives a brief overview of treating the terms of motivation and idiomaticity. Based on the principle earlier determined, the types of compound nouns were revealed such as fully-motivated, partially-motivated and non-transparent. The brief characteristics of each type are displayed and then the relevant examples are provided.

Key words: Belarusian language, compound word / composite, component of a compound word, lexical unit, lexical meaning, motivation, idiomaticity, structural type

Развіццё лінгвістычнай навукі характарызуецца зменай навуковых напрамкаў і парадыгм, а разам з тым і зрушэннем акцэнтаў к таму або іншаму аспекту слова. Са змяненнем сістэмна-структурнай парадыгмы ў лінгвістыцы на антропацэнтрычную, або кагнітыўна-дыскурсіўную (Кубрыкова, 1995), вывучэнне семантычнага аспекта слова становіцца найбольш актуальным. Нягледзячы на значныя дасягненні навукоўцаў у распрацоўцы данага пытання, відавочна, што семантычная характарыстыка складанага слова не разглядалася ў такім аб'ёме як, напрыклад, апісанне семантыкі афіксальных дэрыватаў. Як вядома, акцэнт на семантыка-арыентаваны падыход пры аналізе складаных слоў робіцца ў канцы 80-х гадоў XX ст. (Мешков, 1985, с. 32).

Характарызуючы семантычныя ўласцівасці кампазітаў даследчыкі звярнулі ўвагу на іх двайную рэферэнцыю. З аднаго боку, як адзначаюць лінгвісты, кампазіт рэферэнтны да прадметнага свету, паколькі як сродак намінацыі складанае слова адлюстроўвае паняцце аб прадмеце

рэальнай рэчаіснасці. Многія вучоныя падкрэслівалі, што правільнае дэкадзіраванне значэння складання мае перадумовай выкарыстанне не толькі лінгвістычных, але і экстралінгвістычных ведаў (Fleischer, 2012, с. 17), “вычарпальных звестак аб даным прадмеце або з’яве ў аб’ектыўнай рэчаіснасці” (Букчина, 1974, с. 17). З другога боку, кампазіт накіраваны на “свет слоў”, паколькі ў фарміраванні яго семантыкі, як і любога вытворнага слова, удзельнічаюць матывавальныя асновы (Кубрякова, 2009, с. 3; Мешков, 1985, с. 99). Пры гэтым паняцце кваліфікуецца як “складанае, расчлянёнае і ў той жа час інтэграванае” (Мешков, 1985, с. 99).

З праблемай вызначэння семантыкі складанага слова непасрэдна звязана і праблема адносін паміж яго кампанентамі. Адносіны паміж кампанентамі кампазіта заўсёды прадстаўлялі інтарэс для даследчыкаў складаных слоў, аб чым сведчаць разнастайныя найменні падобных адносін: сэнсавыя, лагічныя, семантычныя, структурна-семантычныя, сінтаксічныя, сінтаксіка-падобныя адносіны і г. д. (Мешков 1985, с. 143).

З прычыны непасрэдна складанага семантычнага характару кампазітаў ускладняецца і іх упарадкаванне. Як слушна зазначыла М. Д. Сцяпанав: “семантычны аналіз складаных слоў звязаны з сур’ёзнымі, падчас амаль з непераадольнымі цяжкасцямі” (Степанова, 2004, с. 189). Пры ўпарадкаванні вытворных лексічных адзінак (ЛА), у тым ліку і складанняў, на падставе семантычных характарыстак шырока выкарыстоўваюцца такія іх уласцівасці як матываванасць і ідыяматычнасць.

Мэта данага артыкула – вызначыць ступень матываванасці і прадставіць адпаведную тыпалогію. Матэрыялам паслужылі складаныя словы, адабраныя з мастацкіх твораў беларускай літаратуры метадам сцэльнай выбаркі (параўн.: спіс крыніц матэрыялу).

Асновы вучэння матываванасці былі закладзены яшчэ мысліцелямі антычнасці (Платон, Лукрэцый і інш.). На матываванасць звярнуў увагу Ф. дэ Сасюр, які пры разглядзе праблемы адвольнасці знака адзначаў, што “не существует языков, где нет ничего мотивированного; но немыслимо себе представить и такой язык, где мотивировано было бы все. <...> Во всех языках имеются двоякого рода элементы – целиком произвольные и относительно мотивированные, – но в весьма разных пропорциях” (Соссюр, 1977, с. 165). Праблема матываванасці моўнага знака разглядалася ў аспекце вывучэння ўнутранай формы слова (В. фон Гумбальдт, А. А. Патабня, Б. А. Сярэбранікаў і інш.). Упершыню ролю матывавальнага слова ў фарміраванні семантыкі матываванага падкрэсліў Р. В. Вінакур: “... значение слов с производной основой всегда определимо посредством ссылки на значение соответствующей первичной основы...” (Винокур, 1959, с. 421). Першае сістэматызаванае апісанне

тэорыі матываванасці было распрацавана і працягвае вывучацца прадстаўнікамі Томскай лінгвістычнай школы (В. І. Блінова, М. Д. Голеў і інш.). Так, В. І. Блінова лічыць матываванасць адной з важнейшых якасцей слова як элемента лексічнай (не словаўтваральнай) сістэмы, “уласцівасцю, якая абумоўлена суадносінамі слова з матывавальнымі лексічнымі (не ўтваральнымі) у даны перыяд адзінкамі мовы” (Блінова, 2007, с. 13). Абагульняючы дэфініцыі матываванасці ў лінгвістычнай літаратуры, можна канстатаваць, што данае паняцце кваліфікуецца як узаемаабумоўленасць гучання і значэння лексічнай адзінкі.

Пад ідыяматычнасцю разумеецца “ўласцівасць адзінак мовы <...>, якая заключаецца ў нераскладальнасці іх значэнняў на значэнні адзінак, якія вычляняюцца ў іх фармальнай будове, і адпаведна ў незвадзімасці значэння цэлага да значэння частак у данай іх структурна-семантычнай сувязі” (Телия, 1997, с. 145). З паняццем ідыяматычнасці звязана паняцце “сэнсавай цэласнасці” (М. М. Шанскі, А. М. Бабкін і інш.). Ідыяматычнасць слова была абгрунтавана М. В. Пановым. У яго работах гэта асаблівасць значэння атрымала назву “фразеалагічнасць” семантыкі (Панов, 2004, с. 68). Тэрмін “фразеалагічнасць” ужывае і В. П. Ермакова (Ермакова, 1984). Як адзначаецца мовазнаўцамі, ідыяматычнасць лексічнай адзінкі залежыць ад дэактуалізацыі і дэсемантызацыі ўтваральных элементаў.

Неаднаразова адзначалася ў лінгвістычнай літаратуры і праблема вызначэння выразных крытэрыяў устанаўлення ідыяматычнасці. Так, Ю. Д. Апресян засяродзіў увагу на адсутнасці стандартаў вывадзення ідыяматычнасці: “Ідыяматычнасць – немагчымасць атрымання сэнсу цэлага з сэнсу яго складаючых частак па якіх-небудзь рэгулярных правілах” (Апресян, 1995, с. 116 – 117). Ідыяматычнасць суправаджаецца семантычнымі пераўтварэннямі, зменаў семнага складу ўнутры элементаў, якія складаюць моўны знак. Пэўныя семантычныя кампаненты ўяўляюць сабой “памяць слова”, прысутнічаюць у значэнні слова імпліцытна і вылучаюцца пры спецыяльных умовах. Адной з такіх умоў можна лічыць зварот да дыяхранічнага аспекту пры сінхронным аналізе моўнага матэрыялу, да этымалагічнага аналізу. З. А. Харытончык адзначае: “Ідыяматычнасць вытворнага дэтэрмінуецца тым, што ў значэнні вытворнага ўзнікае, як здаецца, непрадказуемы і невывадзімы са значэнняў яго складаючых семантычны кампанент, які часта звязываецца з гістарычнымі працэсамі існавання вытворнага, г. зн. вынік пэўнага семантычнага зруху” (пераклад наш. – І. К.; Харитончик, 1990, с. 138). Ідыяматычнасць адлюстроўвае спецыфічнае бачанне намініруемай рэаліі суб’ектам намінацыі, што не патрабуе фармальнага выражэння.

Спецыялістамі ў галіне словаўтварэння былі распрацаваны разнастайныя класіфікацыі вытворных слоў на падставе матывацыйных адносін (Блинова, 2007; Ермакова, 1984; Кубрякова, 2009; Улуханов, 1992; Zemskaja, 1984 і інш.). Агульнай рысай прапанаваных класіфікацый з’яўляецца прадстаўленасць матывавальнай прыметы ў семантыцы матываванага слова. Пад **матывавальнай прыметай** разумеецца “адна з аб’ектывных прымет самой рэаліі, вылучаемая як “прадстаўнік” усёй сукупнасці яе прымет, якая здольная найбольш ярка ахарактарызаваць (вылучыць) даны прадмет у радзе аднародных яму” (Голев, 1972). Так, А. А. Земская вылучае асноўную і перыферычную, прамую і пераносную (якая ў сваю чаргу дзеліцца на рэальную і асацыятыўную), а таксама вобразную матывацыю (Zemskaja, 1984). В. І. Блинова адрознівае поўную і частковую матывацыю (Блинова, 2017, с. 32 – 33, 81 – 82). На цалкам матываваныя і цалкам нематываваныя дзеліць вытворныя словы І. С. Улуханаў (Улуханов, 1992).

“Поўная матываванасць і поўная ідыяматычнасць – гэта два палюсы, паміж якімі адбываецца семантычнае развіццё словаўтваральнай канструкцыі”, – сцвярджаюць В. Фляйшэр і М. Д. Сцяпанав (Степанова, 1984, с. 73). З гэтага выказвання вынікае, што межы паміж поўнай матываванасцю, з аднаго боку, і ідыяматычнасцю, з другога боку, дыфузныя, паколькі ўвесь час адбываюцца зрухі, абумоўленыя камунікатыўнымі функцыямі мовы. Безумоўна, вылучаюцца ЛА, якія займаюць пераходную пазіцыю. Такого тыпу адзінкі кваліфікаваліся намі з улікам імкнення да аднаго з вылучаных тыпаў на падставе “перавагі” пэўных семантычных уласцівасцей. Асаблівую ролю выконваюць пры гэтым уласны лінгвістычны вопыт і экстралінгвістычныя веды, таму, натуральна, у даным выпадку мае месца суб’ектывны фактар.

У якасці крытэрыя для вызначэння ступені матываванасці складанага слова ў нашым даследаванні прапануецца вызначэнне ступені аддаленасці лексічнага значэння (ЛЗ) кампазіта ад лексічных значэнняў складаючых яго кампанентаў, якая, у сваю чаргу, вызначаецца па долі адлюстраваных у кампазіце матывавальных прымет утваральных слоў (асноў). Чым больш выразна матывавальныя прыметы складаючых кампанентаў адлюстраваны ў лексічным значэнні кампазіта, тым вышэй ступень яго матываванасці.

На прадмет наяўнасці або адсутнасці матывавальнай прыметы адабраныя адзінкі правяраліся па тлумачальных слоўніках беларускай літаратурнай мовы. Дадаткова, па меры неабходнасці, выкарыстоўваліся этымалагічныя слоўнікі. Значэнне ЛА, не зафіксаваных у лексікаграфічных крыніцах, вызначалася на падставе ўласнага лінгвістычнага вопыту.

Такім чынам, напрамак аналізу сувязі планаў выражэння і зместу заключаецца ў высвятленні таго, ці з'яўляецца інфармацыя, якая прачытваецца з апорай на гукавую форму матываванага знака, дастатковай для разумення яго значэння.

У выніку праведзенага аналізу намі былі вылучаны наступныя тыпы беларускіх складаных назоўнікаў. Прывядзем кароткае апісанне прапанаваных тыпаў.

1. Поўнасю матываваныя кампазіты характарызуюцца **высокай ступенню матываванасці**. Паміж планам выражэння і планам зместу ў іх назіраецца цесная сувязь, паколькі ў кампазіце адлюстраваны матывальныя прыметы складаючых кампанентаў, якія аб'яднаны паміж сабой па адытыўнаму прынцыпу. Прынцып адытыўнасці быў сфармуляваны В. А. Плунгянам у адносінах да марфем, аднак можа быць, на наш погляд, спраецыраваны ў адносінах да кампанентаў складанага слова: "Точно также, как все <...> сегменты, не подвергаясь каким-либо существенным изменениям, соединяются в одну словоформу, все <...> смыслы без специальных дополнительных преобразований соединяются в одно целое, которое и является смыслом словоформы" (Плунгян, 2003, с. 39). М. В. Паноў адзначаў, што "слова як цэлае амаль заўсёды значыць больш, чым яго часткі" (Панов, 2004, с. 68), і падкрэсліваў, што вытворнае слова характарызуецца дабаўленнем нейкай велічыні (Панов, 2004, с. 69). Такой велічынёй у дачыненні да поўнасю матываваных кампазітаў можна лічыць складаны сэнс вытворнай адзінкі. Лексічнае значэнне кампазіта выводзіцца з агульнамоўных значэнняў (як прамых, так і пераносных) яго складаючых кампанентаў, параўн.: *аграном-практык, жанчына-сялянка, завод-гігант, камень-валун, нябожчыкі-дзеці, палонны-ўцякач, паэт-рамантык, расцяроб-дзялянка, сын-партызан, трывога-журба, царква-крэпасць, шляхціц-эксплуататар, ягада-рабіна*. Значэнні кампанентаў (або іх пэўных лексіка-семантычных варыянтаў) абавязкова прысутнічаюць у лексічным значэнні цэлага. Лексічныя адзінкі, якія належаць да данай групы, больш за ўсё карэлююць з суадноснымі сінтаксічнымі ўтварэннямі, аднак не тоесныя ім. У адрозненне ад сінтаксічнага ўтварэння пры аб'яднанні кампанентаў у слоўную адзінку назіраецца ліквідацыя асабовасці прымет кожнага асобна ўзятага кампанента і адбываецца камбінаванае абазначэнне складанай прыметы.

Рэалізацыя вылучаных характарыстык назіраецца, перш за ўсё, у кампазітах-назоўніках словаўтваральнага тыпу "слова + слова", сярод якіх можна вылучыць дзве асноўныя мадэлі ў залежнасці ад значэння кампанентаў кампазіта і семантычных адносін паміж імі.

Перш за ўсё, складанасастаўныя назоўнікі дэманструюць мадэль складання, кампаненты якога ў агульнамоўным прамым або пераносным значэннях суадносяцца паміж сабой як узаемазамяняльныя і імпліцытна змяшчаюць прэдыкатыўныя адносіны. Лексічныя адзінкі характарызуюцца складаным сэнсам (увасабляюць складаную прымету), дзякуючы суме значэнняў складаючых кампанентаў, параўн.: у ЛА *аграном-практык* аб'ядноўваюцца семы 'прафесія' → *аграном* 'спецыяліст у галіне аграноміі; арганізатар сельскагаспадарчай вытворчасці' (ТСБМ¹, I, с. 106) і 'дзеясць' → *практык* '1. Той, хто добра вывучыў сваю справу на практыцы' (ТСБМ, IV, с. 336) і г. д. Між іншым, у парадыгматычным плане паміж кампанентамі назіраюцца сінанімічныя адносіны: *акопчык-ровік, акушэр-гінеколаг, бык-тур, баразна-след, камень-валун*. Кампаненты такіх складанняў могуць знаходзіцца ў рода-відавых адносінах паміж сабой: *акцёр-комік, беразнячок-падлесак, вучоны-атамшчык, католік-селянін, франтавік-сяржант*.

Другую мадэль дэманструюць складаныя назоўнікі тыпу "слова + слова", дзе адзін кампанент з'яўляецца азначэннем у адносінах да другога, а паміж імі імпліцытна існуюць азначальныя адносіны. Напрыклад, кампазіт *аграмадзіна-хвоя* ўключае семы 'вялікі' → *аграмадзіна* 'Прадмет вельмі **вялікіх** памераў' (ТСБМ, I, с. 106) і 'хвоя' → *хвоя* '1. Вечназялёнае дрэва сямейства **хваёвых** з высокім прамым ствалом і доўгай ігліцай; сасна' (ТСБМ, V, 2, с. 191), што дае падставы ўспрымаць кампанент *аграмадзіна* як азначэнне да кампанента *хвоя*. Галоўны кампанент абазначае асобу або прадмет як носьбіт прыметы, а кампанент-азначэнне – яго характарыстыку на падставе а) знешніх якасцей: *асілкі-хлапцы, вокны-прадонні, вочкі-шыбы, дзяруга-перабіранка, завод-гігант*; б) унутраных якасцей: *аднакурснік-шалапут, вылюдак-князь, гарэза-хлопец, герой-самотнік, дзяўчо-гарэза, задзіра-ёрш, казак-сом, круцель-чалавек*; в) функцыянальных уласцівасцей і дзеяння: *армячок-паддзёўка, браты-паляўнічыя, вецер-сватка, зямлянка-майстэрня, беларусы-ўцекачы, карміцелька-каза, муж-здраднік, паэт-барацьбіт, сват-п'янюга, смерць-збавіцелька, сябар-шаптун*; д) лакатыўных характарыстык: *афіцэр-тылавік, беларус-паляшук*; е) сацыяльных характарыстык: *браток-беларус, гандляр-яўрэй, дзеці-дэмакраты, дзяўчынка-немка, жанчына-сялянка, землякі-калгаснікі, рабочы-немец, селянін-католік*.

Асобна вылучаецца падгрупа кампазітаў, у якіх частка складанага слова можа ўяўляць сабой прагматычны кампанент, што ўжываецца з мэтай

¹ Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Рымскімі лічбамі абазначаны нумар тома, арабскімі – частка тома.

выражэння суб'ектыўнай ацэнкі: *анкеты-шманкеты, кляпень-сляпень, шчасце-багацце*.

Зрэшты, паміж кампанентамі кампазітаў, якія рэпрэзентуюць другую мадэль можна назіраць як азначальныя, так і прэдыкатыўныя адносіны адначасова. Прэдыкатыўныя адносіны выяўляюцца з прычыны таго, што кампанент-азначэнне можа выступаць у ролі кантэкстуальнага сіноніма. Тым больш, што кампаненты ўжываюцца ў сваіх агульнамоўных (прамых або пераносных значэннях). Напрыклад, кампанент *халасцяк* 'нежанаты мужчына' ў кампазіце *дырэктар-халасцяк* можа выступаць у якасці кантэкстуальнага сіноніма да кампанента *дырэктар* 'кіраўнік прадпрыемства, якой-н. установы'. Параўн.: *Адаліна лічыла, што дырэктар-халасцяк павінен быў належаць ёй, самай пекнай, самай адукаванай: гаворыць па-англійску, па-нямецку, па-польску* (Шамякін, 1992, с. 310). З другога боку, выражэнне характарыстыкі, якасці, уласцівасці адным з кампанентаў не адмаўляе наяўнасці азначальных адносін. У прыведзеным прыкладзе *дырэктар-халасцяк* мае значэнне 'нежанаты дырэктар'.

Адзін з кампанентаў такіх складаных слоў можа з'яўляцца кантэкстуальным сінонімам у выніку семантычнага зруху (метанімізацыі або метафарызацыі). Параўн.: *асоба-міф, бары-акіяны, асілак-дуб, живот-ночвы, комін-шкілет, кнопка-носік, лапы-галіны, хмары-баранчыкі*. Напрыклад, кампанент *волат* 'перан. што-н. надта вялікіх памераў' у кампазіце *дуб-волат* можа з пэўнай агаворкай з'яўляцца кантэкстуальным сінонімам да кампанента *дуб* 'буйнае лісцэвае дрэва сямейства букавых з моцнай драўнінай і пладамі жалудамі'. Адначасова выражаецца і параўнанне 'дуб як волат'. Параўн.: *Яна сама паказала <...> невялікую круглую палянку, дзе густа раслі, цягнуліся ўгору бярозкі, а на самай сярэдзіне ўзвышаліся два пракаветныя дубы-волаты* (Беларускія, 2000, с. 203).

Такім чынам, паміж кампанентамі-імянамі поўнасю матываваных складанняў назіраюцца раўназначныя адносіны або адносіны перасячэння (рода-відавоя), у сувязі з чым абодва кампаненты выконваюць адну і тую ж функцыю (намінатыўную) і з'яўляюцца ўзаемазамяняльнымі пры пэўных умовах.

Асобна можна выдзеліць падгрупу складаных назоўнікаў з кампанентам-онімам: *Аўдоля-салдатка, Бяроза-рака, Васіль-сусед, Варлам-індзянін, Волма-рака, Глушак-стары, Князь-возера, Крушына-паэт, Люба-Харытоніха, Міколка-паравоз, Міця-ляснік, Нібыто-Ігнат, Свіцязянка-Лідачка* і інш. Агульнае імя абазначае пры гэтым а) розніцу ў пакаленнях, у гадах, параўн.: *Антанюк-старэйшы, Глушак-малодшы*; б) унутраныя або знешнія якасці, параўн.: *Зайчык-штукар, дзе штукар* 'той, хто схільны да выдумаў, хітрыкаў, махлярства; выдумшчык,

жартаўнік' (ТСБМ, V, 2, с. 403); *Хоня-гарэза*, дзе *гарэза* 'весьялун, дуронік, непаседа' (ТСБМ, II, с. 35); функцыянальныя ўласцівасці, параўн.: *Захарыха-знахарка*, дзе *знахарка* ад *знахар* 'лекар-самавучка, які карыстаецца ўласнымі спосабамі лячэння: замовамі, травамі і пад.; шаптун' (ТСБМ, II, с. 500); в) звычкі (прывычкі), параўн.: *Хадосьчын бацька*, якога за звычку да месца і не да месца ўстаўляць «нібыто» празвалі – **Нібыто-Ігнат** (Мележ, 1987, с. 133). Кампанент-агульнае імя тыпу *салдатка*, *сусед*, *паэт*, *ляснік* можа таксама падкрэсліваць роднасныя, сацыяльныя, лакатыўныя і да т.п. адносіны ў дачыненні да асабовага імя, параўн.: *Аўдоля-салдатка*, *Міця-ляснік і інш.* Варта адзначыць выпадкі, калі такую функцыю выконваюць найменні, якія перайшлі з разраду асабовых у разрад агульных імён, дзякуючы імплікацыі адпаведных сем: *Свіцязянка* (сема 'месца'), *Харытоніха* (сема 'жонка') і інш. У такіх найменнях, як *Бяроза-рака*, *Волма-рака*, *Князь-возера*, дзе *Бяроза*, *Волма* – назвы рэк, *Князь* – назва возера, агульнае імя ўяўляе сабой таўталагічны кампанент, які абазначае родавае паняцце ў адносінах да імені асабовага.

Да поўнаасцю матываваных складанняў адносяцца ЛА, утвораныя пры дапамозе скарачэння, паколькі іх структурная будова дазваляе атрымаць усю неабходную інфармацыю моўнага знака: *артмайстэрня*, *бо-епрыпасы*, *бронецягнік*, *ваенкамат*, *валвыканком*, *галоўбух*, *дзетдом*, *паўпрэздства*, *райцэнтр*, *сельгасустанова*, *сельсавет*. Пры аб'яднанні ў слоўную адзінку кампаненты словазлучэння характарызуюцца не-пранікальнасцю, а разам з тым і семантычнай спаянасцю.

Уласцівасцямі поўнаасцю матываваных кампазітаў валодаюць складаныя назоўнікі, другі кампанент якіх – парадкавы лічэбнік: *гадок-другі*, *гадзіна-другая*, *месяц-другі*, *тыдзень-другі* і інш. Парадкавы лічэбнік, як здаецца, абазначае няпэўны прамежак часу.

Поўнаасцю матываваныя кампазіты характарызуюцца свабодным утварэннем у маўленні.

2. **Часткова матываваныя** кампазіты вызначаюцца **сярэдняй ступенню матываванасці**: значэнне ўсяго слова суадносіцца са значэннем кампанентаў, але не роўнае іх суме. Значэнне вытворнай адзінкі атрымлівае паводле тэрміналогіі В. П. Ермаковай "сэнсавое прырашчэнне" (Ермакова, 1984, с. 6). Сэнсавое прырашчэнне можна назіраць, як здаецца, пры далучэнні словаўтваральнага фарманта ў працэсе афіксацыі: *двухсэнсоўнасць*, *красамоўства*, *разнатраўе*, *самазадаволенасць* і інш. В. І. Блінова звярнула ўвагу на тое, што фармантная частка слова выражае яго структурную матываванасць, якая звязана з увасабленнем у ЛА класіфікацыйнай прыметы (Блінова, 2007, с. 51, 62), што і з'яўляецца, як

мы лічым, сэнсавым прырашчэннем у складаных. Часткова матываваныя кампазіты вылучаюцца разнастайнасцю словаўтваральных тыпаў.

Прырашчэнне сэнсу адбываецца за кошт словаўтваральнага фарманта ў кампазітах-назоўніках тыпу “аснова+аснова” і “аснова+слова”: а) утвораных на базе словазлучэнняў або іншых сінтаксічных канструкцый з дапамогай афіксальных сродкаў: *аднавясковец, бамбавоз, вадаспад, востраканечнік, жывёлагадоўля, землеўпарадкаванне, ікананісь, кніганоша, кулямёт, ледакол, лесагандляр, машынабудаўнік, мінамёт, напасёл, плытагон, самаахова, сухадрэвіны, танцпляцоўка, чарнасліў, шматлюддзе*; б) утвораных ад складанай асновы: *велікадушнасць, глыбакадумнасць, дзетдамавец, зубаскал, крыважэрнасць, кулямётчык, маладушнасць, Навагрудчына, немнагаслоўнасць, рэчаіснасць, штодзённасць*; в) са звязанымі іншамойнымі кампанентамі або афіксоідамі, паколькі яны рэалізуюць свае значэнні толькі ў спалучэнні з другімі ўтваральнымі асновамі: *авіябомба, авіяносец, агратэхніка, аўтабіяграфія, аўтамашына, аўтазавод, аэрадром, аэраплан, біяток, кіламетр, кубаметр, заатэхнік, мікрараён, радыёграма, радыёпрыёмнік, фатограф, фотаздымак, электрастанцыя, электрасхема*; г) з кампанентам (афіксоідам) *паў-*, таму што, як мы мяркуем, у сувязі з пераходам кампанента *паў-* у катэгорыю афіксоідаў адбываецца страта поўнай матываванасці і суадносна аб’ект рэчаіснасці не абавязкова ўяўляе сабой палову як ½ цэлага, параўн.: *паўвярсты* ‘палавіна вярсты’, *паўгадзіны* ‘палова гадзіны’, але: *паўвостраў* ‘частка сушы, якая з трох бакоў абмываецца вадой’ (ТСБМ, IV, с. 113), *паўзмрок* ‘няпоўны змрок; вельмі слабае асвятленне’ (ТСБМ, IV, с. 115). Такасама параўн.: *паўбохана, паўлусты, паўслова, паўсмерць, паўсотня, паўшубак* і г. д.

Уласцівасцямі часткова матываваных складанняў характарызуюцца канверсівы – субстантываваныя прыметнікі. Як вядома, пры пераходзе ў іншую марфалагічную катэгорыю ЛА атрымліваюць дапаўняльнае значэнне – катэгарыяльнае значэнне (прадметнасць, працэсуальнасць і г. д.), што, паводле нашага меркавання, можна таксама расцэньваць як прырашчэнне сэнсу. Параўн.: *Ён [Яўхім] хацеў сказаць што-небудзь **бесклапотна-жартаўлівае**, але Хадоська раптам прыпала да яго грудзей, горка, з глухім, поўным трывогі, адчаю стогнам зарыдала* (Мележ, 1987, с. 101). *Галоўнакамандуючы* Духонін быў забіты салдатамі (Караткевіч, 2008, с. 463). *Ну вось, паглядзіш сёння, як на Пагосце даўгагрывыя арудуюць* (Беларускія, 2000, с. 166). Аналагічнае ўжыванне ў творах мастацкай літаратуры знайшлі складанні *касавокі [заяц], касалапы [мядзведзь], мараходнае [вучылішча]* і інш. Канверсівы захавалі празрыстую структуру

і матывавальныя прыметы кампанентаў, але з далучэннем дапаўняльнага сэнсу ілюструюць якасныя змены.

Матывавальныя прыметы захоўваюцца ў ЛА, утвораных у працэсе ўнівербацыі. Універбы характарызуюцца эліптычнасцю і імпліцытна змяшчаюць семы найменняў рэалій, паміж якімі яны дэманструюць адносіны ў аб'ектыўнай рэчаіснасці: *вузкакалейка* 'вузкакалейная чыгунка' (ТСБМ, I, с. 512), *саракапятка* 'гармата з калібрам ствала ў сорак пяць міліметраў' (ТСБМ, V, 1, с. 59), *двухколка* 'двухколая павозка' (ТСБМ, I, с. 161), *двухстволка* 'паляўнічая стрэльба з двума стваламі' (ТСБМ, I, с. 162) і інш.

Прырашчэнне сэнсу назіраецца і пры семантычных зрухах. Таму адзінкі, ЛЗ якіх у выніку семантычнага зруху значна адрозніваюцца ад ЛЗ складаючых кампанентаў, аднак не поўнаасцю страціла сувязь з матывавальнымі прыметамі (адпаведныя семы можна вылучыць і імпліцытна), могуць таксама кваліфікавацца як часткова матываваныя. Часам вытворнае слова змяшчае "нейкую нерэгулярную "дабаўку", якую немагчыма "вылічыць" з дапамогай стандартных семантычных правіл" (Плунгян, 2003, с. 46). У кампазітах, відавочна, такая "нерэгулярная дабаўка" – сэнсавае прырашчэнне – вылучаецца пры выяўленні імпліцытных сем ЛА.

Асобай увагі ў гэтым дачыненні заслугоўваюць ЛА з празрыстай структурнай будовай, але з зацмененай семантыкай, параўн.: *асаед*, *глухамань*, *дабрабыт*, *злачын*, *злодзей*, *караед*, *летаніс*, *лубаед*, *ліхадзей*, *ліхалецце*, *насарог*, *просталюдзін*, *рукапіс* і да т. п. Выразна бачна, што кампазіты ў пэўнай ступені захавалі прыметы аднаго або ўсіх кампанентаў. На падставе гэтых прымет яны ўжываюцца для наймення асобы, прадстаўніка жывёльнага свету, прадмета або з'явы. Так, *асаед* абазначае не проста 'той, хто есць восаў', а набывае ў выніку семантычнага зруху значэнне 'птушка'; параўн. слоўніковую дэфініцыю: *асаед* 'Драпежная птушка сямейства ястрабіных, якая жывіцца пераважна насякомымі, у прыватнасці восамі' (ТСБМ, I, с. 274). У дэфініцыі ЛА *глухамань* не прасочваецца значэнне другога кампанента, параўн.: *глухамань* 'Разм. Тое, што і глуш (у 1 – 3 знач.)' (ТСБМ, II, с. 57). Аднак у некаторых прыкладах можна назіраць, што слова ў сувязі з зацямненнем або частковай стратай матывавальных прымет спазнае пераасэнсаванне ў высокай ступені, што дае падставы адносіць іх да катэгорыі ідыяматызаваных кампазітаў, параўн.: *злодзей*, *летаніс*, *ліхадзей*, *ліхалецце*. Паколькі структура і ўнутраная форма разгледжаных кампазітаў застаюцца даволі празрыстымі, а матывавальныя прыметы поўнаасцю не страчаны і ўспрымаюцца рэцыпіентам, такога тыпу адзінкі адносяцца намі да часткова матываваных.

Часткова матываванымі можна лічыць складаныя назоўнікі структурнага тыпу “аснова+аснова” і “аснова+слова”, у якіх матывавальныя прыметы абодвух кампанентаў захоўваюцца, а семантычны зрух цэлага складання садзейнічае таму, што вытворная ЛА суадносіцца з адным паняццем, але ўжываецца для наймення іншага дэнатата: *Бамбавоз, Цудатворац* (Мікалай), параўн.: *Шранка палонныя-палякі ахрысцілі Бамбавозам* (Брыль, 1989, с. 16); «Бог», як і тата, называецца Мікалай, а прозвішча яго – *Цудатворац* (Брыль, 1989, с. 53).

У выяўленых намі прыкладах часткова матываваных складаных назоўнікаў тыпу “слова + слова” можна зафіксаваць наступныя прырашчэнні сэнсу: ‘спецыялізаваная ўстанова’: *беларусьфільм, хата-чытальня, сад-яслі, дом-музей*; ‘тытул, званне’: *генерал-фельдмаршал, обер-яфрэйтар, унтэр-афіцэр*; ‘артэфакт’: *сані-развалы, плашч-палатка, крэсла-канапа, крэсла-трон, мэбля-мадэрн, шкловалакно, жалезабетон*; ‘гатунак, натурфакт’: *бульба-скараспелка, папараць-кветка*; ‘статус’: *горад-герой, крэпасць-герой, мемурыял-крэпасць*; ‘народнасць, нацыянальнасць’: *татара-манголы*. Як сведчаць прыклады, назоўнікі-кампазіты тыпу “слова + слова” ў адрозненне ад поўнаасцю матываваных складаных слоў з кампанентам-азначэннем (*волат-дрэва, кнопка-носік, лапы-галіны*) атрымліваюць дадатковы сэнс. У прыватнасці, яны абазначаюць від, мадэль і да т. п., параўн.: *боты-факстрот* ‘мадэль ботаў’, *шапка-кубанка, шапка-кучомка* ‘від, мадэль шапкі’ і да т. п. Аднак нельга не адмаўляць дыфузнасць межаў некаторых адзінак, паколькі пры аналізе выразна выяўляецца, што многія складанні выконваюць як намінацыйную функцыю (частковая матывацыя), у тым ліку і ў выніку семантычнага зруху, так і характарызуючую (поўная матывацыя) адначасова. Напр., кампанент *кубанка* ў кампазіце *шапка-кубанка* можа пры пэўных умовах ужывацца замест *шапка*, дзякуючы метанімізацыі, паколькі кампанент *кубанка* змяшчае характарыстыку ‘від, мадэль шапкі’.

Сярод кампазітаў-назоўнікаў тыпу “слова+слова” вылучаюцца таксама тапонімы і антрапонімы, якія складаюцца з двух асабовых імён і адлюстроўваюць наяўнасць матывавальных прымет, але з’яўляюцца адным паняццем, адносяцца да аднаго рэферэнта: *Аўстра-Венгрыя, Багемія-Маравія, Жан-Ясь* і інш.

Факт частковай матываванасці можна канстатаваць у запазычаннях з іншых моў, такіх утварэннях, як *інфаркт-штрэсе, лагеркамендатура, лагермарка, лейб-гвардыя, обер-лейтэнант, обер-яфрэйтар*. Іх частковая матываванасць, на наш погляд, грунтуецца на празрыстасці структуры і зразумеласці зместу цэлай слоўнай адзінкі (у працэсе яе адаптацыі ў мове-рэцыпіенце), дзякуючы зразумеласці зместу яе кампанентаў.

Некаторыя складанасастаўныя словы ўяўляюць сабой устойлівыя адзінкі і ўвайшлі ў лексічны фонд беларускай мовы: *абяцанкі-цацанкі, арэх-свістун, горад-герой, дом-музей, крэсла-канапа* і інш.

3. **Ідыяматызаваныя** кампазіты – утварэнні з **нізкай ступенню матываванасці**. Ідыяматычнасць складанага слова значыць, што яго значэнне не выводзіцца са значэнняў кампанентаў. У вытворнай ЛА семы складаючых кампанентаў (аднаго або ўсіх) або адсутнічаюць увогуле, або іх наяўнасць можа быць устаноўлена толькі ў працэсе этымалагічнага аналізу. Зварот да этымалагічнага аналізу з’яўляецца, як здаецца, мэтазгодным у сувязі з устаноўкай сучаснай навуковай парадыгмы на тлумачальнасць. Напрыклад: лексічную адзінку *ваўкалак* ‘паводле паданняў – чалавек (часам мярцвяк), здольны абарочвацца ў воўка; прыэварацень’ (ТСБМ, I, с. 470) паводле структурнай будовы можна аднесці да кампазіта, дзякуючы першаму кампаненту. Значэнне ж другога кампанента зацеменена і не ўспрымаецца ўнутры кампазіта як аснова пэўнай ЛА. Толькі пры звароце да этымалогіі гэтага слова выяўляецца, што першая частка ўзыходзіць да *vylkъ* ‘воўк’, другая – да ц.-слав. *длака* ‘валасы, шэрсць’ (ЭСБМ², 1980, с. 76). Тым не менш, ні значэнне першага кампанента *vylkъ* ‘воўк’, ні другога *длака* ‘валасы, шэрсць’ не змяшчаюць у сабе значэнне ‘чалавек’, што і сведчыць аб зацемененай семантыцы і высокай ступені ідыяматызацыі. Этымалагічнае апісанне дазваляе высветліць, што, напр. *‘жываніс’* 1. Від выяўленага мастацтва, які перадае прадметы і з’явы навакольнага свету пры дапамозе фарбаў. // Характар, манера мастацкага паказу, уласцівыя гэтаму віду мастацтва. 2. зб. Творы гэтага віду мастацтва: карціны, фрэскі і інш.’ (ТСБМ, II, с. 261) – гэта словаўтваральная калька з грэчаскай мовы (ЭСБМ, 1985, с. 255).

На сучасным этапе такія ЛА ўспрымаюцца як аднакаранёвыя і прадстаўляюць не толькі змяненне плану выражэння, але і плану зместу. Параўн.: *абібок, багадзельня, багамаз, беларус, Беларусь, вадохрышча, ваўкадаў, ваявода, галадранец, ліхаманка, Югаславія* і інш.

Другую падгрупу ўтвараюць адзінкі з празрыстай структурнай будовай, але з зацемененай у высокай ступені семантыкай аднаго або ўсіх кампанентаў. Складаная будова (шматкаранёвасць) і адсутнасць сем кампанентаў у ЛЗ цэлага слоўнага ўтварэння характэрны для імёна-турфактаў: *белакапытнік, верхаводка, выразуб, казадой, сыраежка, чырваняперка* і інш. У адрозненне ад аналагічных часткова матываваных адзінак, дэнататы, найменнем якіх служаць ідыяматычныя кампазіты, не характарызуюцца наяўнасцю прымет, адлюстраваных у іх кампанентах.

² Этымалагічны слоўнік беларускай мовы

Так, *сыраежку* 'ядомы грыб з пласціністай крохкай яркаафарбаванай шапкай' (ТСБМ, V, 1, с. 434) не ядуць сырой, а *белакапытнік* 'шматгадовая травяністая расліна сямейства складанакветных з духмянымі чырвонымі, бела-жоўтымі або брудна-пурпуровымі кветкамі' (ТСБМ, I, с. 363) не адлюстроўвае ніякай сувязі з белым капытам.

На падставе семантычнага зруху кампанентаў многія ідыяматызаваныя кампазіты служаць для абазначэння аб'ектаў рэчаіснасці (у большай ступені адушаўлённых) з мэтай вылучэння іх знешніх і ўнутраных якасцей: *беларучка*, *ветрагон*, *галаварэз*, *гарладзёр*, *дармаед*, *душагуб*, *душахват*, *жаўтароцік*, *прайдзісвет*, *пустабрэх*, *сэрцаед*, *чарадзеі*, *чарнакніжнік*, *шкурадзёр*, *шыбайгалава* і да т. п. Да данай групы далучаюцца і вытворныя, базай якіх яны з'яўляюцца: *панібрацтва*, *дармаедства*, *душагубка* і інш. Як правіла, яны маюць асобы аксіялагічны статус – выражаюць разнастайныя эматыўна-ацэначныя адносіны, параўн.: *ветрагон* '1. Разм. *неадабр.* Легкадумны, пусты чалавек' (ТСБМ, I, с. 484); *прайдзісвет* 'Разм. Пранырлівы, лоўкі, хітры чалавек' (ТСБМ, IV, с. 329).

Таксама і рознага плану онімы (тапонімы, антрапонімы і інш.) праяўляюць схільнасць адносіцца да ліку адвольных (семантычна неабумоўленых) моўных знакаў: *Белаазёрск*, *Белабародзька* (*прозвішча*), *Белавежа*, *Бялыніцкі-Біруля*, *Бяроза-Картузская* (*лагер*), *Вялікдзень*, *Корсунь-Шаўчэнкаўскі*, *Крутагор'е*, *Салігорск*, *Светлагорск*, *Сівалап* (*прозвішча*), *Сівалоб* (*прозвішча*) і інш.

У якасці ідыяматызаваных правамерна разглядаць адзінкі – амонімы да адпаведных часткова матываваных кампазітаў, паколькі ў іх змесце страчана сувязь са значэннямі кампанентаў: *поўдзень* '1. Адзін з чатырох напрамкаў свету, супрацьлеглы поўначы' (ТСБМ, IV, с. 295); *поўнач* '1. Адзін з чатырох напрамкаў свету, супрацьлеглы поўдню' (ТСБМ, IV, с. 295), а таксама полісеманты, у якіх ідыяматычнасць праяўляецца ў адным з ЛСВ, параўн.: *лістапад* 'адзінаццаты месяц каляндарнага года' (ТСБМ, III, с. 50).

Не вызывае сумненняў ідыяматычнасць кампазітаў, якія ўвайшлі ў склад фразеалагічнага саставу беларускай мовы: *тары-бары*, *шахер-махер*, *шуры-муры*. Параўн.: *А ты... ты не павінна тут разводзіць з імі свае дурныя тары-бары* (Брыль, 1989, с. 179); *У вас там хтось шахер-махер* Маслаку робіць, пасабляе! (Мележ, 1989, с. 119); *Што, думаю, за ліха, ці не шуры-муры якія завёў тут мой Алесь Іванавіч* (Быкаў, 1972, с. 209).

Ёсць падставы ў якасці ідыяматызаваных кваліфікаваць народна-паэтычныя ўтварэнні тыпу *буяры-гусары*, *гуска-дружка*, *Канёк-Гарбунок*, *Плакса-вакса*, *Сарока-белабока* і да т. п.

Такім чынам, аснову ідыяматычнасці складаюць нявыражаныя кампаненты значэння. Ідыяматызаваныя ЛА характарызуюцца семантычнай непрадказальнасцю, нетыповасцю семантыкі, устойлівасцю і ўзнаўляльнасцю – атрыманням з памяці носьбітаў мовы ў гатовым выглядзе, а не ўтварэннем у момант маўлення. Перш за ўсё, ідыяматычнасць дэманструюць утварэнні, якія характарызуюцца адсутнасцю марфалагічнай чляннасці з прычыны зацеменнай структурнай будовы. Да ідыяматычных складанняў адносяцца толькі кадыфікаваныя адзінкі, інакш кажучы, адзінкі, якія знайшлі адлюстраванне ў лексікаграфічных крыніцах. Варта адзначыць, што складанні гэтага тыпу прадстаўлены невялікай колькасцю.

Вывады

1. У рамках праведзенага намі аналізу беларускамоўнага матэрыялу было выяўлена, што да поўнасцю матываваных кампазітаў-назоўнікаў адносяцца адзінкі структурнага тыпу “слова + слова”, радзей “аснова + слова”. Значэнне кампанентаў у складзе поўнасцю матываваных кампазітаў не дэактуалізуецца, захоўваецца без змяненняў. Як правіла, такія ЛА ўяўляюць сабой аказіянальныя ўтварэнні і ў вялікай ступені характарызуюцца свабоднай утваральнасцю ў маўленні.

2. Да часткова матываваных кампазітаў адносіцца абсалютная большасць адабраных намі ЛА. Як сведчыць аналіз, часткова матываваным адзінкам уласціва непрамое, абагульненае або спецыяльнае (тэрміналагічнае) значэнне. Перавага часткова матываваных адзінак тлумачыцца, перш за ўсё, тым, што на сённяшні дзень існуе дастаткова вялікая колькасць словаўтваральных мадэлей са сваёй структурай і семантыкай не толькі сярод афіксальных утварэнняў, але і сярод кампазітаў. У сувязі з гэтым абсалютная большасць кампазітаў данага тыпу характарызуецца ўстойлівасцю і ўзнаўляльнасцю і таму найчасцей пераходзіць у склад кадыфікаваных адзінак. Кампазіты-назоўнікі структурнай будовы “слова + слова” з’яўляюцца відавымі паняццямі ў адносінах да галоўнага кампанента, уяўляюць сабой тапанімічныя і антрапанімічныя найменні, адзінкі тэрміналагічнага характару і запазычанні з ярка выражанай марфемнай чляннасцю (шматкаранёвасцю). Часткова матываваныя кампазіты тыпу “аснова + слова” і “аснова + аснова” атрымліваюць прырашчэнне сэнсу за кошт словаўтваральнага значэння і семантычных зрухаў. Часткова матываваныя кампазіты тыпу “аснова + слова” часта змяшчаюць імпліцытныя семы.

3. Уласцівасцю ідыяматызаваных кампазітаў з’яўляецца іх марфалагічная нечлянیمасць у сэнсе вылучэння шматкаранёвасці на сучасным этапе і высокая ступень дэсемантызацыі кампанентаў, якая садзейнічае невывадзімасці значэння цэлай адзінкі з сумы значэнняў складаючых кампанентаў. У сувязі з гэтым, ідыяматызаваныя кампазіты кваліфікуюцца як устойлівыя і ўзнаўляльныя, і таму, за выключэннем некаторых адзінак, яны ўвайшлі ў лексічны фонд беларускай мовы. Што датычыцца суаднесенасці ідыяматызаваных кампазітаў і словаўтваральных мадэлей, было ўстаноўлена: мадэль “слова + слова” прадстаўлена фразеалагічнымі адзінкамі, часткай онімаў і народна-паэтычнымі ўтварэннямі. Да структурных мадэлей “аснова + слова” і “аснова + аснова” належаць кампазіты, а) ЛЗ якіх не адлюстроўвае матывавальныя прыметы складаючых кампанентаў (захоўваюцца імпліцытна або страчаны ўвогуле) пры захаванні празрыстай структурнай будовы; б) план выражэння якіх прыцягпеў змены і шматкаранёвасць можна ўстанавіць з дапамогай этымалагічнага аналізу.

4. Даная класіфікацыя не прэтэндуе на абсалютнасць, а з’яўляецца спробай семантычнай класіфікацыі кампазітаў для ўстанаўлення ўніверсальных і спецыфічных якасцей беларускіх кампазітаў. Складанае слова перш за ўсё з’яўляецца адзінкай намінацыі – лексічнай адзінкай з пэўным лексічным значэннем. А лексічнае значэнне, як сцвярджаюць лінгвісты, характарызуецца асістэмнасцю, індывідуальнасцю і непаўторнасцю.

ЛІТАРАТУРА

- АПРЕСЯН, Ю. Д.: Избранные труды: в 2 т. Т. 1: *Лексическая семантика*. Москва: Школа «Языки русской культуры»: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1995. 472 с. ISBN 5-88766-043-0, 5-02-017906-X.
- БЛИНОВА, О. И.: *Явление мотивации слов: лексикологический аспект*. Москва: URSS Либроком, 2017. 208 с. ISBN 978-5-397-05696-0.
- БЛИНОВА, О. И.: *Мотивология и ее аспекты*. Томск: Издательство Томского университета, 2007. 394 с. ISBN 5-7511-1941-X.
- БУКЧИНА, Б. З. – КАЛАКУЦКАЯ, Л. П.: *Сложные слова*. Москва: Наука, 1974. 151 с. Без ISBN.
- ВИНОКУР, Г. О.: *Заметки по русскому словообразованию*. In: Избранные работы по русскому языку. Москва: Учпедгиз, 1959, с. 419 – 442. Без ISBN.
- ГОЛЕВ, Н. Д.: *О принципах номинации и методе их исследования*. In: Лингвистика. Теоретические вопросы русского языка и его говоров: материалы научной конференции, посвященной 50-летию образования СССР. Вып. 5. Томск: Издательство Томского государственного университета, 1972, с. 94 – 99. Без ISBN.

- ЕРМАКОВА, О. П.: *Лексические значения производных слов в русском языке*. Москва: Русский язык, 1984. 151 с. Без ISBN.
- КУБРЯКОВА, Е. С.: *Типы языковых значений: семантика производного слова*. Москва: URSS, Либроком, 2009. 198 с. ISBN 978-5-397-00703-0.
- КУБРЯКОВА, Е. С.: *Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа)*. In: Язык и наука конца XX века. Москва: РГГУ, 1995, с. 144 – 238. ISBN 5-7281-0018-X.
- МЕШКОВ, О. Д.: *Словосложение в современном английском языке*. Москва: Высшая школа, 1985. 187 с. Без ISBN.
- ПАНОВ, М. В.: *Труды по общему языкознанию и русскому языку*. Т 1. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 568 с. ISBN 5-9551-0034-2.
- ПЛУНГЯН, В. А.: *Общая морфология: Введение в проблематику*. Учебное пособие. Москва: Едиториал УРСС, 2003. 384 с. ISBN 5-354-00314-8.
- СОССЮР, Ф.: *Труды по языкознанию*. Москва: Прогресс, 1977. 695 с. Без ISBN.
- СТЕПАНОВА, М. Д. – ФЛЯЙШЕР, В.: *Теоретические основы словообразования в немецком языке*. Москва: Высшая школа, 1984. 263 с. Без ISBN.
- СТЕПАНОВА, М. Д.: *Методы синхронного анализа лексики: на материале современного немецкого языка*. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 199 с. ISBN 5-354-01015-2.
- ТЕЛИЯ, В. Н.: *Идиоматичность*. In: Русский язык. Энциклопедия. Москва: Большая Российская энциклопедия; Дрофа, 1997, с. 145. ISBN 5-85270-248-X; ISBN 5-7107-1455-0.
- УЛУХАНОВ, И. С.: *О степенях словообразовательной мотивированности слов*. In: Вопросы языкознания, 1992, 5, с. 74 – 89. ISSN 0373-658X.
- ХАРИТОНЧИК, З. А.: *О правилах в системе словообразования*. In: Вопросы словообразования и номинативной деривации в славянских языках. Материалы III республиканской конференции. Гродно: Гродненский государственный университет им. Янки Купалы, 1990, с. 135 – 143. Без ISBN.
- FLEISCHER, W. – BARZ, I.: *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: De Gruyter Studium. Edition, 4. Publisher, Walter de Gruyter, 2012. 484 S. ISBN 78-3-11-025665-9.
- ZEMSKAJA, E. A.: *Vidy semantičeskich otnoženij slovoobrazovatel'noj motivacii*. In: Wiener slawistischer Almanach, 1984. 13. S. 337 – 348. ISSN 0258-6835.

КРЫНІЦЫ МАТЭРЫЯЛУ

- Беларускія апавяданні*. Мінск: ГА Беллітфонд, 2000. 251, [5] с. ISBN 985-6376-07-5.
- БРЫЛЬ, Я.: Птушкі і гнёзды: Кн. адной маладосці: Раман. Мінск.: Мастацкая літаратура, 1989. 352 с. ISBN 5-340-00583-6.
- БЫКАЎ, В.: *Сотнікаў. Абельск. Аповесці*. Мінск.: Мастацкая літаратура, 1972, с. 181 – 264. Без ISBN.
- КАРАТКЕВІЧ, У.: *Зямля пад белымі крыламі*. In: Дзікае паляванне караля Стаха: аповесць; Зямля пад белымі крыламі: нарыс. Мінск: Мастацкая літаратура, 2008, с. 257 – 492. ISBN 978-985-02-0967-2.

МЕЛЕЖ, І.: *Людзі на балоце*. Мінск.: Юнацтва, 1987. 388 с. Без ISBN.

ШАМЯКІН, І.: *Выбраныя творы*: у 3 т. Т. 2.: Снежныя зімы. Раман; Гандлярка і паэт: Аповесць. Мінск: Мастацкая літаратура, 1992, с. 5 – 350. ISBN 5-340-00793-6.

СЛОЎНІКІ

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т.: АН БССР, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа. Мінск: БелСЭ, 1977 – 1984. Т. 1 – 5. Без ISBN.

Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа. Т. 2. Мінск: Навука і тэхніка, 1980. 344 с. Без ISBN.

Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа. Т. 3. Мінск: Навука і тэхніка, 1985. 408 с. Без ISBN.